SAN GOTTARDO

41 ideas – otg projects concrets

Il Program San Gottard ha organisau in luvratori d'innovaziun e da quel ein otg projects concrets sorti ord 41 ideas.
Agl arranschament final il venderdis vargau ad Altdorf han ils teams mussau co materia prima regiunala, savida e spért d'interpresa san formar nova purschida.

HANS HUONDER/FMR SURSILVAN

Cun ina sera d'informaziun avon strusch in onn ha il Program San Gottardo lantschau siu luvratori d'innovaziuns. El ha animau persunas creativas digl entir territori dil Gottard – naven dalla Surselva el Tessin ed il cantun Uri – da sefatschentar da novas ideas da fatschenta. La finamira: Nezegiar meglier las resursas existentas e generar dapli valur pil territori dil Gottard. Venderdis, ils 23 d'october 2026 ha quei luvratori d'innovaziun contonschiu sia finiziun culla presentaziun da projects concrets ad Altdorf. Stai presents a quei finale ein era las persunas che han accumpignau ils iniziants dils projects, numnadamein Nico Tschanz, Ruth Nieffer, Jeanine Bretti-Reinalter dil Center IPM Grischun cun colligiaziun tier la Scola aulta specialisada dil Grischun (SAS Grischun) sco era Nadja Germann ed Anja Beivi dil Program San Gottardo.

Gronda varietad da projects

«La varietad dils projects sviluppai el rom da quei luvratori d'innovaziun ei gronda», di Nadja Germann dil Program San Gottardo. In dils projects pertucca l'economia da lenna. Ella regiun dil Gottard dat ei resursas forestalas preziusas, cumpetenza artisanala e grond'experientscha. Il project vul rimnar sistematicamein tutta savida en quei sectur e render ella pli accessibla. Il project vul promover il brat denter selvicultura, resgias, transformaziun dil lenn, planisaziun e construcziun. Cheutras duein las interpresas saver giudicar tgei products che san vegnir produci ord lenn regiunal, tgei pass da transformaziun che fan economicamein senn e nua che stabiliments communabels ni cooperaziuns ch'ein d'avantatg.

Colligiaziun dils producents

In auter project senumna «Origin Gottardo». El colligia producentas e producents locals cun clientella ell'entira regiun dil Gottard. Il project cun iniziants surtut dalla Surselva meina buc in agen shop online, mobein colligia plattafuormas existentas da vendita e distribuziun. Cheutras san purschidas, empustaziuns e rutas da furniziun vegnir coordinadas meglier. Da 2027 tochen 2028 duei quei model vegnir examinaus.

In ulteriur project ei «Perspectiva Alpina». Quei ei ina plattafuorma d'innovaziun e colligiaziun sur la regiun dil Gottard ora. Da tut auter gener ei il project «Rheinquelle Erlebniswelt». «Sia finamira ei da dar veta al Pass Alpsu il temps cun pauc turissem. Quei duei succeder cun in parcours gratuit che inscenescha aua, glatsch e natira», di Nadja Germann. Auters projects sededicheschan a baghetgs historics, aua da fontauna, segirtad dil provediment e persistenza. «Campo Gottardo» vul transferir las experientschas dil baghetg historic «Löwenberg» a Schluein sin ulteriurs loghens d'impurtonza culturala-historica. Aua da fontauna dil Gottard duei vegnir commercialisada sco product regiunal.

Gion Sialm dalla Scola aulta specialisada dil Grischun duront siu referat ad Altdorf. FOTO PROGRAM SAN GOTTARDO

Sustegn dall'intelligenza artificiala

Sco il Program San Gottardo scriva en ina communicaziun allas medias, ha Gion Sialm dalla SAS Grischun dau in accent special all'occurrenza ad Altdorf cun siu referat. L'intelligenza artificiala sappi accelerar la lavur e furnir dapli variantas da decisiun. Qualitad resulti denton mo, sche persunas dil fatg examineschien ils resultats e laschien flessegiar lur savida davart il menaschi, la clientella e las cundiziuns regiunalas els projects. El cass cuntrari smanatschien soluziuns negligentas.

L'occurrenza finala dil luvratori d'innovaziun ha mussau con bia lavur ch'ei denter ina buna idea ed in model da fatschenta funcziunal. «Pil territori dil Gottard ei la collaboraziun suls cunfins communals, linguistics e cantunals ina gronda schanza», puntuescha Nadja Germann. Sco proxim pass vegnan ils teams a preparar projects da pilot, sclarir la realisabladad e la finanziaziun ed animar ulteriurs partenaris dall'economia da separticipar. Emprems resultats concrets ein da spitgar per 2027, culla finamira da segirar plazzas da lavur existentas e da crear novas plazzas da lavur qualificadas ella regiun dil Gottard.

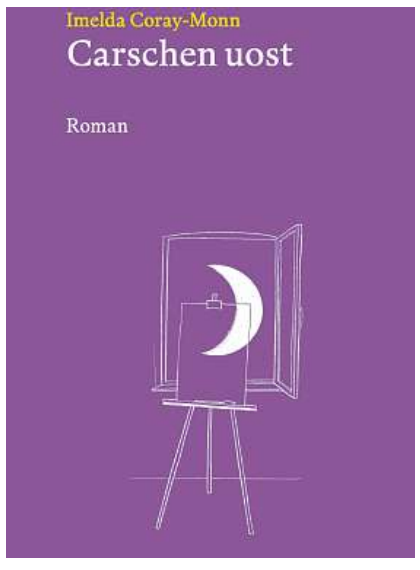
LITTERATURA

«Carschen uost» – ina (re)scuvretga litterara

Duront decennis ei il roman «Carschen uost» dad Imelda Coray-Monn staus en in truchet. Ussa vegn quella historia d'ina dunna sur d'ina dunna publicada ord il relasch.
Ed ella ha piars nuot da sia actualitad.

RTR/FMR SURSILVAN

Varga quater decennis ei il roman «Carschen uost» dad Imelda Coray-Monn (mira scaffa) staus en in truchet. Ussa vegn el publicaus ord il relasch ed ha buca piars da sia actualitad. Il roman screts viers la fin dils onns 1970 entscheiva cun ils plaids «Films e romans finevan, cu Veronica fuva giuvna, il bia cun ils suns dils zenns da nozzas ni cun la musica d'orgla el mument che spus e spusa entran en baselgia. La historia da Veronica entscheiva cun quels suns». «Quella entschatta ha tschaffau mei. Jeu hai immediat sentiu che quei ei in text impurtont», manegia Viola Cadruvi ell'emissiun Marella da Radiotelevisiun Rumantscha. Ella ei scienziada da litteratura ed ha scuvretg il text el relasch dad Imelda Coray-Monn.

Il roman «Carschen uost» dad Imelda Coray-Monn cumpara l'entschatta november. FOTO MAD

«Ina scribenta ei buc ina casarina che scriva. Ina scribenta ei in carstgaun che vegn dirigius dil scriver.»

Imelda Coray-Monn,
scribenta (1933 – 2009)

In roman da dunnas

Il roman «Carschen uost» raquenta l'historia da Veronica, ina dunna ch'enquera siu plaz en in mund plein spetgas – denter lètg, maternitad, crisas psichicas, desideri da libertad ed expressiun artistica. Igl ei in roman surprendentamein modern che tracta tematicas mintgaton aunc oz tabuisadas. «En diversas historias davart la litteratura dil romontsch eis ei scret explicitamein ch'ei detti negins romans da dunnas. E cheu havein nus uss in roman screts dad ina dunna», declara Rico Valär, professer da litteratura e cultura romontscha, en la Marella.

Il roman cumpara l'entschatta november tier la Chasa Editura Rumantscha. Igl ei ina publicaziun ord il relasch dalla l'autura che sesanfla egl l'Archiv da cultura da dunnas dil Grischun. La publicaziun cuntegn era in commentari editorial da Viola Cadruvi e Rico Valär ed ei illustraus da Pia Valär.

L'emissiun da radio Marella cun il tetel «Carschen uost – in roman cumpara suenter passa 40 onns» ei d'anflar sin la pagina dad RTR.

La scribenta Imelda Coray-Monn (1933 – 2009). FOTO MAD/ARCHIV DA FAMIGLIA

Ina dunna che sto scriver

Imelda Coray-Monn nescha igl onn 1933 sco pli giuven affon da Gion Bistgaun Monn e sia dunna Pia, nata Caplazi. Ella crescha si a Mustér, banduna denton gia cun 13 onns la Surselva per cuntinuar sia scolaziun ad Ingenbohl nua ch'ella acquista la patenta da scolasta. Da 1954 tochen 1956 dat ella scola a Siat e duront las stads studegia ella lungatgs, psicologia e historia d'art allas universitads da Turitg e Friburg. A Siat empren ella d'enconuscher Giacun Vintschegn Coray ch'ei medemamein scolast. Tschegn, sco el vegneva numnaus, era vieu cun dus affons.

1956 maridan Imelda e Tschegn e van a star culs affons a Tecknau (BL) nua che Tschegn ha anflau ina plazza da scolast sur onn. La famiglia crescha: sis ulteriurs affons cumpleteschan la famiglia. Imelda serestrenscha denton buca mo silla rolla da «mumma» ni «dunna da casa». Era cun otg affons en casa cuntinuescha ella da scriver poesias, historias cuortas ed artechels (p.ex. per «Il Pelegrin» ni las «Novas Litteraras»). «Ina scribenta ei buc ina casarina che scriva. Ina scribenta ei in carstgaun che vegn dirigius dil scriver», ha Imelda Coray-Monn detg en in'intervista da radio digl 1983. Ella publichescha in manual romontsch d'educaziun e sclariment sexual («Affons damondan»). E plinavon eis ella scolasta da franzos e scriva criticas d'occurrenzas culturalas pil «Oltner Tagblatt». Ella medema intervesta da radio ha Imelda Coray-Monn era explicau: «Jeu sun pli ventireivla cu jeu scrivel che cu jeu scrivel buc.»

1979 daventa Imelda Coray-Monn vieua cun mo 46 onns. Cuort suenter enquera ella ina nova sfida e frequenta prelecziuns da psicologia a Turitg e Basilea ed absolva ina scolaziun da logoterapeuta a Minca. Sin fundament da quella scolaziun fundescha ella igl onn 1989 il «Liug da cussegl» a Mustér, nua ch'ella vegn a luvrar dus dis ad jamna tochen sia pensiun. Ils davos onns da sia veta passenta Imelda Coray-Monn denter Rueras e Narbonne ella Frontscha dil Sid, nua ch'ella scappava bugen cu igl unviern sursilvan era memia crius. (rtr/fmr)